

Ritmikai tényezők is szerepet játszhatnak a bemutatkozás nyomatéki viszonyainak alakításában. Úgy tűnik, ha túl hosszú a családi név, kívánczik az újabb nyomaték, a beszélő könnyebben zökkenti meg dinamikai kiemeléssel a kételemű név második elemét.

Befolyásolhatják egyéb tényezők is a személynevek nyomatékolását. Ha a vezetéknev gyakori, mindennapos, a keresztnév ritkább, szívesebben emeli ki a bemutató az általa érdekesebbnek, szebbnek vélt névelemet.

5. Az adatközlők, a bemutatók kiválasztása esetleges volt. A meghallgatók véleménye sem azonos az egzakt mutatókkal, hiszen a tesztelők behallgatják az általuk hallani vélt változatot is a hanganyagba, de már az is jelzésértékű. Bizonyosnak tűnik, hogy a természetesnek tartott személynévi nyomatékolás a gyakorlatban egyáltalán nem természetes, nem általános. A dolgozat keretében azonban csak a figyelem felkeltésére kerülhetett sor.

MOLNÁR ILDIKÓ

Veresegyház külterületi neveinek alaki szerkezetéről

Ismeretes, hogy egy-egy terület, település helyneveiben nemcsak a szigorúan vett névtani jellemzők mutatkoznak meg, hanem egyéb nyelvi és nyelven kívüli vonatkozások is. Bár a következőkben főként alaktani szempontból vizsgálom meg adataimat, bizonyos jelentéstani sajátosságok fölillantására is alkalom kínálkozik. A gazdag névanyag és a szűkre szabott terjedelem nem teszi lehetővé a teljességre való törekvést, ezért az egyelemű földrajzi nevek közül csupán azokkal foglalkozom, amelyek jelentéstani szempontból valamiféle többletet nyújtanak, vagyis jelentéstapadással jöttek létre. A többelemű neveket alaktani szempontból tüzetesebben vizsgálom.

A továbbiakban bemutatandó egyelemű nevek valójában csupán formailag tekinthetők egyeleműeknek. Mindegyiküknek él a faluközösség nyelvében egy teljesebb, alaptaggal ellátott változata is. A szerkezetes formát inkább az írásos források, régi térképek tartalmazzák, a rövidebb formát pedig az élőbeszéd. Sokszor előfordul azonban a párhuzamos szóbeli használat is. Nem egy esetben áll szemben a többes számú egyelemű név (*Laposok*) az azonos tőből származó többelemű megnevezéssel (*Laposi-dűlő*).

1. Rendszerbe foglalva tehát az egyelemű nevek a következő sajátosságokat mutatják.

1.1. Általánosan és állandóan egyelemű nevek. Ezek többnyire a terület mai vagy régebbi állapotának köznévi megjelölései, melyeket a

helyi lakosok nagyobb csoportja egyszerűen, előtag nélkül használ egyeditő szándékkal. Ilyenek: *Delelő, Páskom, Forrás, Hársas, Bánya, Barackos, Bukfencek* stb.

1.2. Azonos denotátumú egyelemű nevek váltakozása többeleműekkel. A determináns valamely változata használatos az alaptaggal kiegészített variáns mellett. Például: *Homok ~ Homok-dűlő, Káposztások ~ Káposztáskertek, Revet : Revetek : Reveteg ~ Reveti-dűlő, Pistryur : Pistryurok ~ Pistryur-földek* (az előtag az *István* beceneve), *Kutyatejes ~ Kutyatejes-dűlő, Csibajok ~ Csibaji-dűlő, Csonkás : Csonkások ~ Csonkás-dűlő : Csonkás-part, Mogyorós ~ Mogyorós-erdő, Hosszakok ~ Hosszaki-dűlők, Büdösök ~ Büdös-rét : Büdös-dűlő : Büdösi-dűlő, Bitang : Bitangok ~ Bitang-dűlő, Buckák ~ Bucka-dűlő, Ivacsok ~ Ivacs-dűlő, Ivacs-pusztá* stb.

2. A többelemű nevek között az alkotóelemek viszonya alapján előfordulnak tulajdonnevek melléknévi jelzővel, földrajzi köznevek tulajdonnévi jelzővel, köznevek közszói jelzővel, birtokos szerkezetek, s találtam egy föltehetőleg mondatból alakult földrajzi nevet is.

2.1. Tulajdonnév melléknévi jelzővel. A mindössze négy adat közül három azonos altípusba sorolható, mégpedig a minőséget kifejezők közé, ugyanis a terület használati értékére utalnak: *Első osztályú Szentjakab, Másodosztályú Szentjakab, Harmadosztályú Szentjakab*. A negyedik név jelzője inkább főnévnek fogható fel, s a terület felszínét jelöli: *Bucka Szentjakab*.

2.2. Földrajzi köznévi tulajdonnévi jelzővel. Ezekben a kapcsolatokban a lényeges tartalmi mozzanatot a tulajdonnévi tag hordozza, a fogalmi kategóriát megnevező jelzett szó az előző elemhez képest jelentéktelen összetevő. Az ide tartozó nevek utótagja túlnyomó többségben földrajzi köznévi: *Bódis-hegy, Bari-föld(ek), Csepregi-tanya, Egervári-malom, Faludi-föld(ek), Harmat-erdő, Harmat-villa, Kapitány-földek, Konc-féle-föld, Krenedics-földek, Palotai-féle-barackos, Palotai-földek, Palotai-féle-tanya, Palotai-féle-erdő, Rónai-göbösök* stb.

Érdekes alakulat a *Csomain-félék*, ugyanis ebből hiányzik a fogalmi kategóriát megnevező elem.

2.3. Köznévi közszói jelzővel. Az előző csoporttal szemben ezek csak együttesen töltik be a tulajdonnévi funkciót. Az előtag leginkább melléknév, de találkozhatunk főnévvel, sőt számnévvel is.

2.3.1. Melléknévi jelzős nevek. A determináns kifejezhet helyzetet, viszonyítást, valamihez való tartozást, valaminél levőt, tulajdonosok egy csoportját, formát, növényzetet, felszíni sajátosságot és egyéb tulajdonságot.

2.3.1.1. Helyzetet, viszonyítást fejez ki: *Déli páskom, Felső-malom, Külső-káposztáskertek, Túlsó-hosszak, Innenső-hosszak, Túlsó-göbös, Túlsó-göbolyös, Alsó- és felső-göbolyös, Innenső-göbolyös* stb.

2.3.1.2. Valamihez tartozást, valaminél, valami mellett lévő jelent: *Kígyós-tói-dűlő, Malom-közi-rétek, Páskomi-dűlő, Csonkási-kút, Döggúti-dűlő, Háromházi kanyar, Csonkás-dűlő, Csonkás-part, Hosszaki-dűlő, Hármaskúti-kert, Bika-réti-oldal, Ivacsipatak, Szentjakabi-dűlő* stb.

2.3.1.3. A tulajdonost, tulajdonosokat nevezi meg: *Urasági-tag, Polgári-földek* (a falu polgárainak a földje), *Kapitányi-földek* (az első világháborúban kapitányi rangot szerzett katonák birtoka), *Rokkant-földek* (a hadirokkantak birtoka) stb.

2.3.1.4. Az alaptagban megnevezett terület formájára utal: *Csücskös-kert(ek), Hegyes-hegyek* stb.

2.3.1.5. Az alaptagban kifejezett terület növényzetéről ad információt: *Kutyatejes-dűlő, Mogyorós-erdő, Hársas-alsó, Hársas-felső* stb.

2.3.1.6. A determináns a felszín jellegzetességére utal: *Lapos-köz, Lapos-dűlő, Hegyes-hegyek* stb.

2.3.1.7. A determináns a terület egyéb sajátosságát fejezi ki: *Büdösi-dűlő, Büdös-rét* (az itt termett széna szagáról kapta ez a rész a nevét).

2.3.2. Főnévi jelzős nevek. A determináns a tulajdonost, a terület talaját, illetőleg egyéb jellemzőjét nevezi meg.

2.3.2.1. A tulajdonost, tulajdonosokat jelöli meg: *Kapitányi-földek* (az I. világháborúban kapitányi rangot szerzett katonák birtoka), *Korona-erdő* (egykori királyi birtok), *Pap-földek* (egyházi birtokok), *Polgár-földek* (a falu polgárainak a földje) stb.

2.3.2.2. A terület talajára, felszínére utal: *Homok-dűlő, Bucka-dűlő* stb.

2.3.2.3. A determináns egyéb sajátosságot fejez ki: *Bika-rétek* (az itt kaszált szénával etették a bikákat), *Harang-kút* (ebbe a kútba rejtették a tatárok elől a templom harangját) stb.

2.3.3. Számnévi jelzős név. Egyszerre fejez ki minőséget és helyzetet is a determináns: *Első-tag*.

2.3.4. Igenévi jelzős név. Az alaptag funkcióját jelöli meg a determináns: *Itató-kút*.

2.4. Birtokos szerkezetek. Ezekben a szerkezetekben a köznévi birtokszó a determinánshoz viszonyítva kevésbé lényeges.

2.4.1. Tulajdonnévi előtagúak: *Hajdiak-nagyföldje, Faludi Ivor földje, Molnárok kútja* (a Molnár család birtokán levő kút).

2.4.2. Köznévi előtagú: *Kecskeszurdok árka, Zsellérek legelője*.

2.5. Mondatban keletkezett nevek. Meglehetősen ritka fajtája ez a földrajzi neveknek. Mindössze egy ilyen adatot találtam: *Halesz : Haleszek* (rossz minőségű földre mondták, megfelelő termésre innen nem számítottak).

3. Anyagomban néhány olyan név is előfordul, melynek az egyik tagja ismeretlen eredetű. Szerkezetileg kétfélet különböztethetünk meg.

3.1. Ismeretlen eredetű név melléknévi jelzővel. Helyzetet, viszonyítást, méretet fejeznek ki a determinánsok: *Alsó-Csibaj, Felső-Csibaj; Kis-Csibaj, Nagy-Csibaj*.

3.2. Köznév ismeretlen eredetű előtaggal: *Revetegi-dűlő, Reveti-dűlő, Reveti-patak, Bara-gödör, Csibaj-kút, Csibaji-kút*.

Cs. NAGY LAJOS